

Василије З. МИТРОВСКИ*

БРАЧНО ПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНА

Апстракт

Рад има за циљ да прикаже утицај једне тоталитарне идеологије на грађанско, тачније брачно право и кроз то правни положај жена у Трећем рајху. Националсоцијалистичка слика жене и брака добила је законску примену онда када су националсоцијалисти издвојили брачно право из Немачког грађанског законика и донели свој Закон о браку у духу нацистичке идеологије на шта је велики утицај извршило припајање Аустрије Трећем рајху 1938. године. У циљу испуњења свог главног идеолошког циља и уништења „јеврејске расе“, националсоцијалистички закони о браку садржали су велики број неодређених клаузула које су судијама омогућавале неограничено тумачење права. Са историјскоправне тачке посматрано, рад обрађује правни аспект нарочито упечатљивих посмртних и бракова на даљину који су постојали у Трећем рајху за време Другог светског рата, као и савезничким законским изменама на пољу брачног права након капитулације Немачке 1945. године. С обзиром на то да од 1935. године и доношења озлоглашених Нирнбершких закона националсоцијалистичка држава разликује две врсте грађана, посебан одељак овог рада посвећен је правном положају оних „инфериорних“, тачније правном положају жене Јеврејке, са посебним освртом на „расно мешовите бракове“.

Кључне речи: Трећи рајх. Националсоцијализам. Брачно право. Неограничено тумачење права. Националсоцијализација немачког грађанског права.

1. УВОД

У току 20. века, жене су доживеле велике промене у својим правима унутар породице и друштва. Те су промене наступале споро, а главни циљ - једнакост међу половима засигурно још увек није био постигнут. За неке жене овај век је представљао једну посебно тешку и упорну борбу за правду, правичност и признање. Први светски рат био је велика прекретница за многе жене у Немачкој, понајвише у друштвеном погледу. Будући да су мушкарци били на фронту, сада су оне морале да

---

* Студент прве године Правног и Филолошког факултета (смер - катедра за германистику: Немачки језик и књижевност) Универзитета у Београду, електронска адреса: mitrovskizm@gmail.com. Рад је написан за конференцију „Iustoria - Законици и жене“ у Београду 2020. године.

преузму њихову улогу у породици, али и у радном животу. То је свакако имало и последице на политику. Иако је удео политички активних жена био низак у време Вајмарске републике, он је постојао: скоро 10 процената чланова Народне скупштине биле су жене. Тако је 1919. године учињен фундаментални корак ка равноправности полова увођењем права гласа за жене, док је 1920. године женама било дозвољено да предају на универзитетима, а 1922. године жене су могле да раде и као судије и адвокати.¹

И док се за време Вајмарске републике водила модерна и социјална породична политика која је водила ка изједначењу полова, она почиње драстично да се мења током нацистичке ере што је резултирало губитком претходних друштвених достигнућа у браку и породици. Главна промена и новина била је то што је брак сада био подвргнут бројним интервенцијама државе и њеној контроли, вођеној нацистичком идеологијом. С једне стране, подршка се пружала само одабраним људима и њиховој деци која су се уклапала у људску слику нацистичког режима, док с друге стране, одређеним групама људи био је забрањен брак, што је довело до њихове присилне стерилизације и касније прогона.

У свим европским диктаторским системима 20. века постојале су технике за „обликовање и манипулисање“ породичним животом. Колико год оне другачије и специфичне биле, тежиле су сличним циљевима: с једне стране, желеле су да дисциплинују породицу, а с друге стране, да од њих направе чврсту јединицу. Као приватно-јавне институције, брак и породица традиционално су били блиски са државом. Они су међусобно зависни у свом облику, постојању и схватању и служе једном друштву као метафора идеалне заједнице. Ако се та веза односи и на већину модерних држава, немачки правни и државни систем је због својих чврстих веза породице и државе понудио посебно повољне услове да држава утиче на њу. Почетком 20. века то се показало у чињеници да су брак и породица укључени у Вајмарски устав (1919) као достојни заштите, а државна и приватна сфера умрежене су више него раније. Оба ова института која су добила место у уставу била су патријархална, јер су се заснивала на нормама Немачког грађанског законика². У НГЗ-у су брак и породица били дефинисани као друштвени подсистеми којим доминирају мушкарци, а муж одн. отац је био ауторитативни, суверени старешина куће. Међутим, у друштвеним расправама, услед пораста покрета за женска права, али и у стварности живота многих породица, бар од почетка 20. века, било је очигледно да патријархални поредак полако почиње да пропада. Ипак, појава ауторитарних режима у Европи, па и у Немачкој, стала је на пут овом револуционарном процесу.³

Националсоцијалистички покрет дошао је на власт јануара 1933. године, када је председник Рајха Хинденбург именовao Хитлера за канцелара након што је његова странка, на изборима у новембру 1932.

---

¹ Barbara von Hindenburg, *Die Auswirkungen des Frauenwahlrechts in der Weimarer Republik*,

<https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/frauenwahlrecht/279340/auswirkungen-des-frauenwahlrechts>, последњи пут приступљено 12. августа 2020.

² Немачки грађански законик (*Bürgerliches Gesetzbuch* или скраћено *BGB*) је грађански законик Немачке, усвојен 1896. у Скупштини, проглашен царским указом 18. августа 1896. године, а ступио је на снагу као „Законик за 20. век“ 1. јануара 1900. и сматран је великим и револуционарним пројектом. Уз веће измене у току бурног 20. века, законик је на снази и данас, а користио је и као узор многим законикима у свету. У даљем тексту за овај законик користиће се скраћеница - НГЗ.

³ Annemone Christians, *Das Private vor Gericht: Verhandlungen des Eigenen in der nationalsozialistischen Rechtspraxis*, Wallstein Verlag, Berlin 2020, 103-105.

добила 33 одсто гласова (четири одсто више него на изборима у јулу 1932). „Хитлерски покрет“, како је стајало на гласачким листићима, пропагирао је да ће „избавити“ немачку нацију од понижавајућих услова који су јој наметнути Версајским уговором (1919) и зауставити економску кризу из касних двадесетих и раних тридесетих година. Како би у томе успео, било је неопходно да се раскрсти са вајмарским републиканизмом и да се успостави истинска *Volksgemeinschaft* (народна или етничка заједница). Тај процес је изискивао укидање класног сукоба и обнову националног јединства, самопоуздања и моћи. Немачкој је претила „расна дегенерација“ коју су, пре свега, изазвали Јевреји, али и Роми, Словени, црнци и друге непожељне „расно инфериорне“ мањине које су угрожавале *Volkskörper* (тело народа или расе) нарушавајући његову снагу, здравље и супериорност.⁴

2. ИДЕОЛОГИЈА И ПРОГРАМ: ОД АНТИНАТАЛИЗМА ДО ГЕНОЦИДА

Важну улогу у националсоцијалистичкој догми заузимале су теме рода.⁵ Националсоцијалистичка држава била је мушко друштво и режим је себе видео као изразито мушки. Његова пропаганда описивала је јеврејске мушкарце као силоватеље и подводаче, док је женска еманципација описивана као резултат јеврејског утицаја (Иако то није тачно, чињеница је да су Јеврејке имале главну улогу у немачком женском покрету, оне су захтевале да се женама омогући приступ професијама и да се призна „женска сфера“, посебно физичко, духовно и социјално материнство).⁶ Хитлер је још пре него што је дошао на власт описао светски поредак којим доминирају мушкарци. Његов поглед на свет је укључивао неспособност жена, које су, према библијској причи о стварању, предмет и служећи род, док је Адам, који је представљао мушки род, могао владати и бити надређен женама. Он је даље објаснио да жене нису имале никаквог удела у светској историји, јер је политика резервисана само за мушкарце и да су појам „еманципација“ измислили Јевреји да би уништили унапред одређени родни поредак.⁷ Ово је имало за последицу да се ниједна жена није налазила на неком од руководећих положаја Рајха.

Међутим, тек након што је Хинденбург, а не Хитлер изабран за шефа државе, у марту 1932. године, националсоцијалисти су променили своје службено мишљење о улози жена, пошто су њихови политички противници упозорили женске гласаче да ће их националсоцијалисти пребацити у послушне слуге ако победе на изборима. Због тога су почели да приказују жену као родну и радну колегицу која је требала да помогне мушкарцу. Ипак, то је био само привид и пропаганда за прикупљање гласова. Од самог почетка⁸ за националсоцијалисте је постојала расна разлика између оних вредних одн. „мајки *Volk-a* (народа)“ и оних других „дегенерисаних“ и „инфериорних“. Сматрали су да „подобне“ жене треба да дају свој допринос националној обнови као мајке, дакле, рађањем деце, јер је, после дугог опадања, био пожељан пораст наталитета, док „неподобне“ жене уопште не треба да рађају. Дакле, већ од 1930. године, када је један од Хитлерових идеолога поделио женски пол у четири категорије, жене у

⁴ Ernst Piper, *Kurze Geschichte des Nationalsozialismus - Von 1919 bis heute*, Hoffman und Campe Verlag, Hamburg 2007, 111-115

⁵ Comité des Délégations Juives, *Die Lage der Juden in Deutschland 1933*, Frankfurt 1983, 468.

⁶ Ann Taylor Allen, „German Radical Feminism and Eugenics, 1900-1918“, *German Studies Review* 11, Baltimore 1989, 45-46.

⁷ Gisela Hellwig, *Weg zur Gleichberechtigung. In: Bundeszentrale für politische Bildung: Frauen in Deutschland*, Berlin 1997, 254.

⁸ Хитлер је још 1924. године у својој књизи *Mein Kampf* полемисао против јеврејских жена и залагао се за стерилизацију милиона инфериорних људи.

тадашњој Немачкој се деле на оне које треба подстицати да рађају, оне чија су деца прихватљива, оне које не би требало да имају децу и оне које би требало подврћи стерилизацији и тако их спречити да рађају.⁹

2.1. Националсоцијалистичка слика жене

Слика жене обликована је идеализацијом њене улоге мајке и старатеља куће, као одгајатељице деце, као супружника зависног од мушкарца, која би могла бити крива за „обично одбијање репродукције“ или неплодност. Националсоцијалистички режим желео је да „затвори“ жене у њихове домове, крај пећи, као мајке и да их држи подаље од било каквог посла изван куће. Да би убедили жене у важност и неопходност улоге мајке, пропагандисти су користили различита средства. Желели су да припреме младе жене за угодан живот „мајке Немаца“. Права истина је да су они професионалну активност жене ван куће и породице схватили као супротност природном звању жена. Када је жена запослена, њена жеља за рађањем била је угрожена, јер жена која је радила много сати дневно није желела да се брине и да одгаја седморо-осморо деце код куће што је био сан националсоцијалиста.

Међутим, било би погрешно рећи и да су све жене за време националсоцијализма биле затворене у кућама и да нису радиле ништа осим кућних послова и рађања деце. Неколико изузетака укључивало је типично женске професије као што су медицинске сестре, неговатељице и продајне помоћнице. Женама је било дозвољено да раде и као служавке или куварице или као пољопривреднице, јер су биле неопходне, посебно на селу. Незамисливо би било када би све жене са села одбиле да раде у пољу и штале и посветиле се само мајчинској бризи о деци, јер би се у том случају цео систем пољопривреде урушио. Схватила је то и националсоцијалистичка власт, те је морала да призна да је идеологија према којој жене остају у кући крај пећи само немогућ сан. Пораст запослености жена од краја деветнаестог века, нарочито у индустрији, није прекинут током нацистичког периода, а чак је и политика да се жене искључе са универзитета и из неких занимања, која су преовлађивала од 1933. до 1935. године, ускоро обустављена, али је стваран и трајан разлог те политике било перманентно елиминисање јеврејских жена и мушкараца из радног живота.¹⁰ Логички се поставља питање за објашњењем наведених чињеница.

Једно од могућих објашњења јесте да је процес економске модернизације био већ доста снажан да би га режим могао тек тако зауставити или преокренути, те му се прилагодио надајући се бољој будућности без запослених жена. То објашњење, међутим, подразумева да култ материнства нипошто није био главни циљ нацистичке политике уопште, као ни нацистичке родне политике. Према другом објашњењу, процес женске „еманципације“ запошљавањем наставио се за немачке жене после 1933. године. Оно подразумева да је запошљавање женама било примарни циљ. Али, многи извори показали су да се пре рата, а поготово у току рата, већина жена није запошљавала због еманципације или

---

⁹ Gisela Bock, „Racism and Sexism in Nazi Germany: Motherhood, Compulsory Sterilization, and the State“, Vol.8, No. 3, Signs: *Women and Violence*, The University of Chicago Press, Spring 1983, 400-421.

¹⁰ Jacques Pauwels, *Women, Nazis and Universities: Female University Students in the Third Reich, 1933-1945*, Greenwood Press 1984, 56-58.

самоостварања, већ искључиво због финансијских потреба.¹¹ И трећи фактор који иде у прилог поменутиим чињеницама јесте да су током изборних кампања 1932. године нацисти почели да се старају и о женским гласовима. Зато су упорно оповргавали тврдње својих политичких противника да ће нацистионалсоцијалистички режим отпуштати жене с посла. Између осталог су обећали и да ће одржати ниво запослености жена, нарочито неударних и неиздржаваних, и омогућити мајкама да напусте посао - тако што ће обезбедити посао њиховим мужевима, уколико не раде зато што то желе, већ из економске нужде.

Идеализација мајчинства послужила је за стварање Дана мајки, који је започео са прослављањем 1934. године, а од 1938. године и за стварање Ордена части немачке мајке. Оваквим гестовима нацисти су тежили да надокнаде политички недостатак права жена и смање одбојност мушкараца према њиховој еманципацији. Ипак, реалност је била другачија. Жена је поштована само ако се уклапала у нацистичку идеалну слику жене, а то значи да је била радна, успешна, послушна и две најважније ствари: да је била Немица и да је имала да покаже довољан број деце, а што се најбоље могло видети за Дан мајки или кроз тзв. почасни крст немачке мајке (*Mutterkreuz*).¹² Дакле, на идеалну слику жене као мајке, коју су ширили националсоцијалисти, такође је утицао и тадашњи антисемитизам и основни принципи политике животног простора Трећег Рајха. У њиховим очима само је Немица са изворним „аријевским“ пореклом могла да обезбеди наставак немачке „расе“, док оне мајке, које нису одговарале расним идеолошким идејама националсоцијалиста и које се нису уклапале у њихову идеалну слику жене, нису биле поштоване, да би се убрзо почело и са њиховим елиминисањем. Штавише, за добијање почасног крста било је потребно приложити доказе о „здравом“ и „аријевском“ својству, а почасни крст се могао и опозвати уколико би се у међувремену сазнало за одговарајуће недостатке.¹³

2.2. Законска примена националсоцијалистичке слике жене

Друштвена и политичка еманципација какву су жене постигле за време Првог светског рата и у Вајмарској републици била је онемогућена нацистичком идеологијом, али и законом. То су превасходно мере за промовисање брака и повећање наталитета (кроз пореске погодности, брачне зајмове, неповратна средства итд.) и законске норме које предвиђају принудну стерилизацију наследних пацијената или забрану брака и сексуални однос између Јевреја и „не-Јевреја“, што је дубоко утицало на приватни живот појединаца.¹⁴ Било је и мера које су доносиле добробит великим породицама, као што су државни дечији додаци и оснивање неких омладинских организација. Супротно томе, порези за брачне парове без деце су се повећавали. Све наведене мере и предности за родитеље имали су један једини циљ - да подстакну пораст наталитета у Трећем рајху.

¹¹ Leila Rupp, „I Don't Call That Volksgemeinschaft: Women, Class and War in Nazi Germany“, *Women, War and Revolution*, (eds.) Carol R. Berkin, Clara Lovett, New York 1980, 37-53.

¹² Државно одликовање које је влада немачког Рајха додељила како би одала част мајци немачког Рајха за изузетне заслуге немачкој нацији. Бронзани крст се додељивао за 4-6, сребрни за 6-7 и златни за 8-оро и више деце. До 1941. године додељено је 4,7 милиона почасних крстова.

¹³ Wolfgang Benz, *Die 101 wichtigsten Fragen: Das Dritte Reich*, Verlag C.H.Beck, Nördlingen 2006, 24.

¹⁴ *Ibid.*, 23.

Било је и других закона који су такође одређивали живот немачких жена у националсоцијализму. Женама је било ускраћено гласачко право, жене више нису могле да се баве правничким професијама, од 1934. године докторке нису више смеле да отварају своје ординације, а удео жена на универзитетима је износио само 10% свих студената. Поред тога, супругу је било допуштено да доноси све одлуке у браку. Према члану 1343 Немачког грађанског законика, он је могао присилити супругу да напусти посао или сам одредити где ће брачни пар живети. Такође би могао да се разведе од супруге ако се испостави да је стерилна или да одбија да има децу (од 1938. године).¹⁵

2.3. Култ младости

Нацистичко друштво карактерисао је и култ младости коме су Хитлерови званичници одавали почаст у свакој прилици. То није било зато што су нацисти искрено волели децу, већ зато што су у њима видели будуће војнике, бар у дечама. Девојчице су биле важне, јер ће као мајке родити нове војнике. Заузврат, режим је младе генерације обавезивао и преузео потпуну контролу над њима. Почевши у децембру 1936. године, Хитлерова омладина (*Hitlerjugend*), која је била првобитно млађи огранак НСДАП-а¹⁶, постала је државна омладинска лига, а почевши од марта 1939. године, чланство је постало обавезно, а циљ је био да у њој буду учлањени сви млади од десете године. Физичка спрема и идеолошка заслепљеност били су главни циљеви програма Хитлерове омладине који је обухватао скоро девет милиона младих. Деца са инвалидитетом као и јеврејска деца нису била пожељна. Остала деца од десет до четрнаест година су служила као *Pimpfe* (дечаци) или *Jungmädels* (девојчице), затим као Хитлерови младићи током извиђачких игара и на „Отаџбинским вечерима“ (*Heimatabende*). За младе жене, после свог боравка у Савезу немачких девојака (*Bund Deutscher Mädel - BDM*), постојала је организација „Вера и лепота“ (*BDM Werk Glaube und Schönheit*), где су се девојке са осамнаест година припремале за своје најважније улоге у нацистичкој држави - улоге жене и мајке.¹⁷ Дакле, васпитавање девојчица било је усмерено ка идеалу будућег мајчинства, док је високо образовање за девојчице било делимично, а заједничко образовање дечака и девојчица потпуно одбачено.

2.4. Националсоцијалистичка слика брака

Да би успоставили „национални“ брачни морал који је у складу са националсоцијалистичком идеологијом, народ би требало да, поред законских захтева, буде васпитан да „размишља, осећа и делује морално“ у брачним стварима. У ту сврху, тадашњи правници блиски режиму развили су следећи концепт и сврху националсоцијалистичког брака: „Брак је дугорочна кохабитација две расно сродне, наследно здраве особе различитог пола које национална заједница признаје, засноване на међусобној оданости, љубави и поштовању, ради заштите и промовисања општег добра пријатељском сарадњом и у сврху стварања расно идентичне, наследно здраве деце и њиховог одгоја да постану способни национални другови.“ Брак у националсоцијализму не треба више да служи само интересима појединачних супружника, већ треба да буде усмерен на потребе целог народа. Личне сфере

¹⁵ Carolin Bendel, *Die deutsche Frau und ihre Rolle im Nationalsozialismus*, https://www.zukunft-braucht-erinnerung.de/die-deutsche-frau-und-ihre-rolle-im-nationalsozialismus/#_ftn5 последњи пут приступљено 3.8.2020.

¹⁶ Националсоцијалистичка немачка радничка партија (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*)

¹⁷ Wolfgang Benz, *A concise history of the Third Reich*, University of California Press, Los Angeles 2006, 73-76.

супружника требало би да пређу у други план, а о браку треба да се суди само у складу са његовом вредношћу за националсоцијалистичку заједницу. Брачна заједница као „најмањи и најважнији градивни блок људи у друштву“ сматрана је „језгром за очување и промоцију националсоцијалистичког духа“ и као таква морала је да буде заштићена од стране државе. Ипак, нису све породице уживале њену заштиту. Само „генетски здраве, расно сродне немачке породице са довољним бројем деце“ имале су право на признавање, заштиту и подршку од стране националсоцијалистичке државе. Дакле, вредност брака за националну заједницу лежи превасходно у „расном пореклу“ и наследном здрављу супружника, као и у репродукцији и националсоцијалистичком васпитању деце.¹⁸

3. ГРАЂАНСКО ПРАВО ТРЕЋЕГ РАЈХА

Када се говори о праву које је постојало под владавином националсоцијалиста, одмах се, и то с правом, има на уму обиље неправде: од оснивања концентрационих логора до еутаназиских убистава и пљачки од стране СС-а и немачког Вермахта у источној Европи до прогона Јевреја и холокауста, јер се све то догађало изван норми правног система. Међутим, постојао је буржоаски живот који је био подложен позитивном правном систему.

У односу на право Вајмарске републике, сада долази до промене правне догматике и метода тумачења права, за шта је неопходно било променити само схватање права. Тако нешто је било могуће постићи негирањем вредности на којима се темељио вајмарски правни поредак и пропагирањем једне нове правне идеје која је почивала на вредностима националсоцијалистичке идеологије. У томе су важну улогу имали немачки правници, теоретичари и практичари, окупљени око тзв. Академије за немачко право¹⁹, који су приступили стварању нових и редизајну старих закона. Према тој новој правној идеји, односно новом схватању права, основни принцип не може бити слобода појединца (као за време Вајмарске републике) већ очување и подстицај заједнице, и то немачке заједнице која је била повезана по крви која је чинила конститутивни елемент те заједнице. То би значило да је циљ оваквог схватања права био живот појединца у заједници и за заједницу, а не у његовој индивидуалној добробити. Дакле, у први план избија заштита заједнице, док индивидуална права престају да буду засебан предмет правне заштите, а примарни задатак права постаје васпитавање народа да се стави у службу заједнице. Овакво схватање права на најбољи начин приказује често цитирана реченица немачког правника-националсоцијалисте Ханса Франка (Hans Frank): „Право је оно што немачком народу користи, а неправдо оно што му штети“.²⁰

¹⁸ Victoria Stickelberger, „Die Stimme des Blutes: Rassistisch motivierte Ehetrennungen in der Judikatur des LG für ZRS Wien 1938 und 1939“, *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs 2017*, Wien 2017, 282-284.

¹⁹ Националсоцијалистички режим је 1933. године основао ову академију која је окупила тадашње немачке правнике који су били поуздани режиму и осмислио пројекат тзв. килске школе права на Правном факултету Универзитета у Килу (*Kiel*), чију су срж (тзв. политичку ударну труп - „*politische Strosstrup*“) чинили млади правни научници попут Карла Ларенца (*Karl Larenz*), Георга Дама (*Georg Dahm*), Ернста Рудолфа Хубера (*Ernst Rudolf Huber*) и других, који су били изразито снажних нацистичких убеђења и имали жељу да се докажу као научници код нових власти.

²⁰ Славко Ђорђевић, Штефан Пирнер, „Неограничено тумачење немачког грађанског права у време националсоцијализма“, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXVII, 2/2019, 54-55.

Када су дошли на власт, националсоцијалисти затекли су Грађански законик који је био на снази у Немачкој још од 1900. године. Националсоцијалистичка законодавна власт је већ на почетку изменила породични и закон о наслеђивању. Постојали су планови да се Грађански законик замени новом кодификацијом која је требало да носи назив „*Volksgesetzbuch*“ („Народни законик“), што је требало да одражава нацистичку идеологију боље од либералног духа Грађанског законика, али ти планови се нису остварили. То је отворило врата неограниченом тумачењу Грађанског законика на нацистички прихватљив начин, што је постало основно средство за остваривање циљева новог режима у материји грађанског права и које је за све време њихове владавине имало значајну улогу у редефинисању и уобличавању грађанског права. Стога је политичка потреба да се направи потпуно нови кодекс који би одговарао очекивањима нациста утихнула, па су уместо тога многе флексибилне доктрине и принципи Грађанског законика интерпретирани да би задовољили (правни) дух тог времена. Тако је, на пример, одређивање општих клаузула попут „природе брака“ или „нечасног и неморалног начина живота“ или „озбиљног кршења закона“ била ствар судија и задатак правне науке.

Када је реч о неограниченом тумачењу права у националсоцијализму, обично се прво помисли на области кривичног и јавног права. Међутим, од самог почетка и доласка Хитлера на власт, у тим областима права извршене су темељније измене правних норми, па је ређе постојала потреба да се довитљивим и и неограниченим тумачењима мењају значење и смисао текста норми кривичног и јавног права, које су, у принципу, јасно дискриминисале Јевреје и друге неаријевце.²¹ Забележен је велики број случајева из судске праксе Трећег рајха у којима је спроведено неограничено тумачење норми грађанског и грађанскопроцесног права, али нешто касније, када се коначно одустало од идеје доношења новог грађанског законика, законодавна власт Трећег рајха је започела са изменама старих и доношењем нових закона, понајвише у области брачног и породичног права.

3.1. Брачно право Трећег рајха

Најопсежнија промена коју је НГЗ претрпео током нацистичке ере односила се на брачно право и на развод брака. Националсоцијалистичка законодавна власт је сматрала је да је хитно потребно стварање јединственог закона о браку и разводу који би важио на читавој територији Рајха. У том циљу, режим је издвојио законе о браку из НГЗ-а и учинио их независним. Нацистички систем је на новом закону о браку радио од 1936. године. Правни текст не даје дефиницију брака са националистичког становишта. У службеном образложењу закона о браку, брак се само нејасно назива „основа целог народног живота“. Прави поглед на брак нациста је сврховит. Тачније, у релевантним списима брак је дефинисан као „признат од стране националне заједнице стални суживот две расно идентичне, генетски здраве особе различитог пола у сврху стварања расно идентичне, генетски здраве деце и одгајања да буду способни људи“. Овакав поглед на брак одредио је режимски закон о разводу брака (1938).

Пошто су породица и очување „немачке расе“ играли велику улогу у националсоцијализму, целокупна породична политика стављена је под државно надгледање и регулисање. На тај начин је брак од приватноправне институције постао јавноправна институција. Брак је представљао моралну основу

---

²¹ *Ibid.*, 63-64.

народа и у складу с тим, према националсоцијалистичком мишљењу, морао је бити заштићен и надзиран. То је резултирало одређеним правима и дужностима жене - супруге, јер се она сматрала чуварком породице и носиоцем новог пола и морала је зато да сноси одговорност за увећање „немачке расе“. Ове породичне слике и родне улоге даље су промовисане путем нацистичке пропаганде. Према расним и социјално-хигијенским критеријумима одлучивало се о браку и разводу и о томе да ли је неки брак пожељан или не. Сходно томе, развод брака на расној основи је олакшан.²²

3.1.1. Закон о заштити немачке крви и части - Нирнбершки закони (1935)

„Закон о заштити немачке крви и немачке части“, који је у кратком року такође назван и „Закон о заштити крви“ (*Blutschutzgesetz*), од 15. септембра 1935. године, један је од два озлоглашена Нирнбершка расна закона. Овај закон припремљен је по хитном поступку и изазвао је изненађење јавности, иако у антисемитским круговима његова основна замисао није представљала никакву новост.

Нирнбершки расни закони су први закони који су направили поделу становника Рајха, одузимајући права одређеној групи грађана.²³ „Закон о заштити немачке крви и части“ познаје становнике Рајха са „немачком крвљу“, Јевреје и полутане (видети слику) и први је закон који забрањује бракове између Јевреја и људи „немачке крви“ (члан 1, став 1). Прва уредба „закон о заштити немачке крви и части“ од 14. новембра 1935. године прецизирала је да је и брак између Јевреја и „јеврејских полутана другог степена“²⁴ такође забрањен, јер су се и они сматрали грађанима „немачке крви“. „Јеврејским полутанима првог степена“²⁵ дозвољено је било да се венчају са грађанима „немачке крви“ или „јеврејским полутанима другог степена“ али уз посебну дозволу. За дозволу су се морале проценити физичке, менталне и карактерне особине подносиоца захтева за скалапње брака, као и трајање боравка његове породице у Немачкој, учешће његовог оца у Првом светском рату и друга породична историја. Брак између две четвртине Јевреја „не би требало да буде закључен“.²⁶

Већ склопљени бракови између Јевреја и грађана „немачке крви“ овим законом су проглашени незаконитим одн. ништавим²⁷, а бракови оних који су заобилазили ову забрану, склопивши брак у

²² Marianne Schnell, *Überlebensstrategien von „Mischehe“-Paaren im Nationalsozialismus am Beispiel ausgewählter lebensgeschichtlicher Texte*, Universität Wien, Wien 2013, 18-19.

²³ Тачније, Закон о држављанству Рајха (*Reichsbürgergesetz*) поделио је немачко становништво на држављане Рајха, „грађане немачке или сродне крви“, с једне стране, и на „обичне“ грађане, „припаднике нерасних народа“, с друге стране. Ово је уствари створило двокласно друштво: грађани Рајха, који је требало да добију пуна права и грађани Рајха са мање права.

²⁴ Лица са само једном јеврејском бабом односно дедом и која припадају само немачкој националној заједници, али могу постати и грађани Рајха. Вид. Закон о држављанству од 1935. године, <http://www.verfassungen.de/de33-45/reichsbuerger35.htm>, последњи пут приступљено 16. августа 2020.

²⁵ Лица који потичу од две јеврејске бабе односно деде и која припадају само немачкој националној заједници, али могу постати и грађани Рајха.

²⁶ Reichsbürgergesetz und Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [„Nürnberger Gesetze“], 15. September 1935, und die beiden ersten Ausführungsbestimmungen, 14. November 1935, Zusammenfassung, https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0007_nue&object=pdf&st=&l=de, последњи пут приступљено 8. августа 2020.

²⁷ Јеврејско-немачки бракови поништавани су и пре доношења овог закона захваљујући неограниченом тумачењу националсоцијалистичких судија. Наиме, све до Закона о браку из 1938. године развод брака је био могућ једино због скривљене повреде брачних обавеза, а једини правни пут за престанак тих мешовитих бракова било је њихово поништење због заблуде на основу одредаба НГЗ. Међутим, судови и правни теоретичари нове националсоцијалистичке власти

иностранству, могу бити проглашени ништавним, а онима који су у тако нешто били умешани, националсоцијалистички законодавац је претио затворском казном. За сексуалне односе изван брака између Јевреја и грађана „немачке крви“ кривична одредба у члану 5 (став 2) гласи: „Мушкарац [...] се кажњава затвором.“²⁸ Дакле, казне за сексуалне односе изван брака између Јевреја и грађана „немачке крви“ била је усмерена само против мушкараца, а не против жене, без обзира ко је био умешан. То је највероватније био Хитлеров предлог, што сведочи о његовој слици жене, према којој су жене сексуално малолетне.²⁹

Поједине казне у закону су прилично нејасне и неодређене. Оваква формулација је намерно састављена како би оставила судијама могућност да казне Јевреје строже од грађана „немачке крви“. Олакшавајућа или отежавајућа околност нису дефинисане овим законом, кршења закона су означена као „расна срамота“, а казне су се кретале од једног дана затвора до затворске казне од 15 година. Антисемитски лист *Der Sturmer* је ишао корак даље, позивајући на смртну казну. Закон је састављен тако да служи „одржавању немачке крви чистом“, што је било централна компонента националсоцијалистичке расне идеологије. Занимљив је и члан 3 закона, који је ступио на снагу тек 1. јануара 1936., а који забрањује Јеврејима да запошљавају кућне помоћнице „немачке крви“ млађе од 45 година. Иза тога је стајала идеолошка претпоставка да ће их „Јеврејин“ иначе сексуално напаствовати.³⁰

изменили су тумачење одредаба НГЗ о раскиду брака, тако што су им дали ново значење конструишући заблуду о „значају“ религијске припадности (а нарочито припадности јеврејској религији), односно о „значају“ расе (нарочито тзв. јеврејске расе) другог супружника, како би се та околност могла сматрати битном личном особином супружника која може важити као разлог за поништај брака. Вид. Славко Ђ., Штефан П., „Неограничено тумачење“, 66-68.

²⁸ Закон о заштити немачке крви и части од 1935. године,

https://de.wikisource.org/wiki/Gesetz_zum_Schutz_des_deutschen_Blutes_und_der_deutschen_Ehre

²⁹ Lothar Gruchmann, „Blutschutzgesetz“ und Justiz, *Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte* 31, München 1983, 439-441.

³⁰ Stuckart-Globke: *Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung*. Band 1, München und Berlin 1936, 18-19.

Слика 1. Шематски приказ дозвољених, забрањених и бракова са потребном дозволом према озлоглашеним Нирнбершким расним законима из 1935. године (црна боја - јеврејско; бела боја - немачкокрвно порекло)

3.1.2. Закон о заштити наследног здравља немачког народа (1935)

„Закон о заштити наследног здравља немачког народа“, познат и под називом „Закон о брачном здрављу“ (*Ehegesundheitsgesetz*) донесен је 18. октобра 1935. године као додатак Нирнбершким расним законима, а који формално није био њихов део. Док „Закон о заштити крви“ гарантује расну чистоћу и самим тим кохезивну личност грађана Рајха, „Закон о брачном здрављу“ има за циљ да гарантује физички и ментално здрав предстојећи сексуални однос, а самим тим и здравље будућег потомства. Дакле, овај закон је служио „еугеничном“ аспекту нацистичког расизма³¹, тако што је забрањивао брак између немачких грађана у одређеним случајевима и обавезивао веренике да матичару доставе потврду о свом здравственом стању, односно да докажу да није било здравствених сметњи за брак пре него што брак буде склопљен. Непоштовање закона доводи до ништавости брака, као и брак који је склопљен у иностранству у намери избегавања закона. Свако ко стекне забрањени брак казниће се затвором од најмање три месеца, док је и сам покушај био кажњив. (члан 4)³²

³¹ Односно њиховој чежњи да се створе услови који воде телесно и душевно здравом потомству.

³² Anahid S. Rickmann, *Rassenpflege im völkischen Staat: Vom Verhältnis der Rassenhygiene zur nationalsozialistischen Politik*, Dissertation, Bonn 2002, 157.

Према овом закону брак се не би могао закључити: (1) ако је један од вереника оболео од заразне болести која озбиљно може угрозити здравље другог или потомства; (2) ако је један од вереника онеспособљен или је под привременим старатељством; (3) ако неко од вереника није онеспособљен, али пати од менталног поремећаја због којег се брак чинио непожељним за националну заједницу; (4) ако је један од вереника оболео од наследне болести према „Закону за спречавање наследно оболелог потомства“ (1933), осим у случају ако други вереник није стерилан.³³ Брак, ком би се успротивила брачна сметња, није био уписан у породични регистар (*Familienbuch*), већ је сметња за брак забележена у списима матичне службе. Обавеза да се матичару доставе потврде о здравственом стању вереника изазвала је недостатак одговарајућих лекара који би издавали потврду, али такође и отворено одбијањем „Закон о брачном здрављу“ од стране становништва. Подношење потврда о здравственом стању стога није било правило у пракси, већ је оно било потребно само када су постојале оправдане сумње у „здравље“ будућих супружника.³⁴

3.1.3. Закон о обједињавању закона о склапању и разводу брака у Аустрији и остатку Рајха (1938)

Када је Немачка извршила „аншлус Аустрије“ 1938. године, одредбе о браку уклоњене су и из НГЗ-а, као и из Аустријског грађанског законика (АГЗ) и замењене националсоцијалистичким Законом о браку (Закон о обједињавању Закона о браку и разводу у Аустрији и у остатку Рајха) од 6. јула 1938. године. Два главна разлога за доношење овог закона била су као прво, то што су националсоцијалисти учинили све што је било у њиховој моћи да што је могуће брже ускладе правни систем обе земље (а да се приметити да је постојао снажан идеолошки и политички интерес за закон о браку, за разлику од многих других области грађанског права) и као друго, чињеница да НГЗ, на коме је почивао постојећи закон о разводу брака, није разликовао људе по „расним“ критеријумима, те је било потребно извршити многобројне измене по том питању, а пре свега припадност „јеврејској раси“ прогласити личном особином. Међутим, треба напоменути да националсоцијалисти по доласку на власт нису имали јасан и готов концепт за будуће брачно и породично право већ су га (како је већ речено) мењали неограниченим тумачењем важећих одредаба НГЗ. Овога пута су те измене брачног и породичног права и званично уведене у позитивни правни систем Трећег Рајха.³⁵

Основа новог закона о браку настала је из националсоцијалистичке концепције етничког карактера брака. Међутим, Закон о браку из 1938. године није прихватио дефиницију природе брака и нигде изричито не помиње „расно мешовити брак“. Због отпора Адолфа Хитлера, могућност растављања још постојећих „расно мешовитих бракова“ није била замислива. Чак се каже да је Адолф Хитлер изјавио да је развод „расно мешовитих бракова“ био непристојан и неморалан. Ипак, не може се узети да је Хитлер заиста био убеђен у то, већ је вероватно да није желео да изазове сукоб с конзервативним и либералним струјама у тадашњој буржоазији, који су као стручњаци у својој области били незамењиви за националсоцијалистички режим и за које је заштита „расно мешовитог брака“ била

³³ Закон о заштити наследног здравља немачког народа од 1935. године, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19350004&seite=00001246&zoom=2>

³⁴ Anahid S.R., *Rassenpflege im völkischen Staat*, 185.

³⁵ Hans-Detlef Heller, *Die Zivilrechtsgesetzgebung im Dritten Reich: die deutsche bürgerlich-rechtliche Gesetzgebung unter der Herrschaft des Nationalsozialismus - Anspruch und Wirklichkeit. (MV-Wissenschaft)*, Münster 2015, 204-205.

приоритет.³⁶ Поред неких општих промена које су, на пример, погодиле и ограничиле општу забрану склапања брака без пристанка родитеља, брак без деце постао је лажан брак само због те чињенице и могао се одмах развести. Довољан разлог за развод била је тврдња да супруга није била вољна или неспособна да затрудни, чак и ако је брак већ резултирао децом, а неплодност наступила тек након трудноће. Као резултат овога, дошло је до пораста стопе развода. Интересантно је да су неки предлози за реформу из Вајмарске републике такође укључени у закон о браку.³⁷

У члану 3 и 4 Закона, потврђује се важење забране склапања брака између „грађана немачке или сродне и лица стране крви“, односно забрана из „разлога националног здравља“ према законима „о заштити крви“ и „заштити наследног здравља немачког народа“ (оба из 1935. године).³⁸ Чланом 37 Закона законодавство нацистичког режима успело је да расну идеологију integriше у прекршај о поништавању постојећих бракова, и то без експлицитног помињања „расних мешовитих бракова“. Овај члан садржао је две важне промене у поређењу са чланом 1333 НГЗ-а. У ставу 1 уместо заблуде у погледу личних особина другог супружника, сада се помиње заблуда у погледу околности које се тичу личности другог супружника. Ово проширивање појма, према схватању националсоцијалиста, имало је за циљ да се супротстави претерано уском тумачењу концепта личних особина, насталог судском праксом. Даље, став 2 овог члана такође је узео у обзир националсоцијалистичку идеју о „условном браку“. То је значило да је поништавање брака због заблуде проглашен неприхватљивим, ако се чини да захтев супружника за поништење брака није морално оправдан с обзиром на претходну структуру брачног живота супружника. Анализа судске праксе показује да су судије бирале различите приступе да би поништиле „расно мешовити брак“ у складу са ставом 37 Закона. Постоје пресуде које се нису дубље бавиле образложењем пресуде и које су поништиле брак, јер супружнику „Аријевцу“ није било јасно шта то значи бити у браку са „Јеврејином“. Позадина ове судске праксе, како је већ напоменуто, била је претпоставка да је проширивањем става 1 члана 37 такође омогућено и поништење брака због заблуде у смислу „расне разлике“.³⁹

Нарочито контроверзан је и члан 48 Закона који предвиђа да супружник може тражити развод ако други супружник упорно одбија зачеће потомства без икаквог ваљаног разлога одн. ако користи или је противправно користио средства за спречавање трудноће. И на овом примеру се, као и у другим нацистичким законима, сусрећемо са неодређено формулисаним клаузулама попут „ваљани разлог“ који је био на судији да протумачи и донесе пресуду (у складу са националсоцијалистичком идеологијом). Такође, примећујемо и другу главну карактеристику националсоцијалистичког законодавства а то је мешање државе у приватну сферу појединца, као што је у овом случају зачеће потомства и уопште разлози за развод брака и утврђивање кривице.

---

³⁶ Victoria S., „Die Stimme des Blutes“, 292.

³⁷ „Nationalsozialisten sahen im Eherecht einen wichtigen Hebel, ihre Ideen von „Rassereinheit“ und der „Überlegenheit der arischen Rasse“ durchzusetzen“, *Dorsten unterm Hakenkreuz*, <http://www.dorsten-unterm-hakenkreuz.de/2012/05/28/nationalsozialisten-sahen-im-eherecht-einen-wichtigen-hebel-ihre-ideen-von-rassereinheit-und-der-uberlegenheit-der-arischen-rasse-durchzusetzen/>, последњи пут приступљено 9. августа 2020.

³⁸ Закон о обједињавању закона о склапању и разводу брака у Аустрији и остатку Рајха од 1938. године, https://www.jku.at/fileadmin/gruppen/142/Ehegesetz_1938.pdf, последњи пут приступљено 12. августа 2020.

³⁹ Victoria S., „Die Stimme des Blutes“, 294.

Још један сличан пример је и члан 55 став 1 Закона, према коме сваки супружник може захтевати развод брака, ако супружници живе одвојено више од три године и ако се, због непоправљиво нарушених брачних односа, не може очекивати поновно успостављање заједнице живота која би одговарала суштини брака. Али, став 2 истог члана прописује да се тужени супружник могао противити разводу брака уколико је подносилац захтева за развод потпуно или делимично крив за нарушавање брачних односа. Међутим, тај приговор се није морао уважити ако одржање тог брака не би више било „оправдано сходно обичајима“ (*bei richtiger Würdigung*), уз правичну процену „суштине брака“ (*Wesen der Ehe*) и укупног понашања оба супружника. И код овог члана се уочавају неодређени правни појмови попут „суштине брака“ и „оправданост одржања брака сходно обичајима“. У почетку, тумачење таквих појмова било би у складу са традиционалним и верским схватањима који су подразумевали да је брак, у начелу, сматран неразрешивим. Међутим, у националсоцијалистичком свету „суштина брака“ придобија ново значење. Она се није више одређивала на основу правичног испитивања свих аспеката и околности конкретног случаја и схватања о строгом сексуалном моралу, већ је као основни критеријум постављено остварење циља да Аријевци са „правом и здравом“ партнерком интензивно „раде“ на стварању новог потомства што је представљало главни извор за неограничено тумачење права од стране судија.⁴⁰ Из свега наведено следи закључак да судије у нацистичкој Немачкој нису судиле на основу закона, већ на основу и у служби државне идеологије.

Један занимљив случај из праксе могао би лепо илустровати наведени закључак. Немац, директор једног предузећа у Берлину, и евангелисткиња, домаћица, такође Немица, били су десет година у браку из којег је проистекла њихова ћерка. Њихов брак је, међутим, био пун проблема за које је понајвише био крив супруг, који не само да је проводио ноћи на паркингу око берлинског зоолошког врта (где су се у то време окупљали хомосексуалци) већ је због честих ванбрачних афера оболео од полне болести којом је заразио и своју супругу која због тога више није могла да рађа децу. Упркос свему томе, супруга је опростила своје мужу за све што је чинио и остала уз њега. Ипак, супруг, на кога полна болест није оставила дуготрајне нежељене последице, отпочео је ванбрачну везу са својом младом секретарицом којом је желео да се ожени. Његова супруга је имала 45 година и због трајних последица болести није више могла да рађа, стога је он поднео захтев за развод брака. С друге стране, супруга је уложила приговор на тај захтев и указивала на разлоге и околности због којих се брак не може развести. Ако бисмо пошли од традиционалних моралних схватања, узимајући у обзир и чињеницу да је супруг одговоран за нарушавање брачних односа, велика је вероватноћа да би судија тај приговор усвојио и одбио да разведе брак. Међутим, према националсоцијалистичком схватању, све наведене чињенице и морална схватања која су ишла у прилог супрузи нису више узимани у обзир, јер је за тумачење „суштине брака“ било једино важно да супруг жели да закључи нови брак са младом и здравом женом из којег може да проистекне здраво потомство, а што је за националсоцијалисте било најважније. Зато приговор супруге није ни узет у разматрање, а брак је разведен.⁴¹

3.1.4. Брачно право Трећег рајха у току Другог светског рата

⁴⁰ Славко Ђ., Штефан П., „Неограничено тумачење“, 69.

⁴¹ Maria Mammeri-Latzel, *Justizpraxis in Ehesachen im Dritten Reich, Eine Untersuchung von Prozessakten des Landgerichts Berlin unter besonderer Berücksichtigung der Ideologie des Nationalsozialismus*, Berlin Verlag, Berlin 2002, 86-87.

Два дана пре напада на Пољску, уредба о „Закону о грађанском статусу“ увела је „убрзани брак“, тзв. ратни брак. Примењивао се када је „вереник припадао Вермахту или када докаже да је позван да служи у Вермахту“. Брак је убрзан тиме што су вереници „морали да доставе само документа која су већ поседовали“. Ова промена, која на први поглед делује безначајно, значила је да уверење о аријевском пореклу које се протезало све до баба и деда, које су морали да поднесу сви они који су желели да се венчају од доношења „Закон о заштити крви“ (1935) више није било обавезно. И жене и мушкарци морали су само писмено да евидентирају своје „немачкокрвно порекло“ и поднесу „изјаву“ у вези с тим, што је држави дало могућност да „илегално“ закључене бракове прогласи ништавним. Ово је *de facto* ослабило антисемитске „о заштити крви“ и „о брачном здрављу“. На овакву одлуку нацисте је приморала масовна смрт ожењених мушкараца у рату, која је постала највећа демографска препрека. Ратно венчање су статистичари означили као „први видљиви утицај рата на популацијску политику“, јер је изазвало „огроман пораст бракова“: У првој четвртини рата, 55,3 одсто више парова се венчало у 56 великих градова Рајха у односу на то исто раздобље претходне године.⁴²

Пропаганда је покушавала да ојача спремност жена да рађају децу упркос неизвесности које је изазвао рат. Жена која рађа је изнова успоређивана са ратницом, а жена и мушкарац водили су исту битку - за народ и отаџбину, прокламовали су нацисти. Природност рођења евоцирала је слику нормалности смрти, а линија између живота и смрти постала је замагљена.⁴³ А онда је 4. новембра 1939. године брачно право Рајха претрпело велику промену - уведена су „венчања на даљину“ (*Ferntrauung*), тако да је млада сада могла да се венча у одсуству младожење који је био војник на ратишту. Овај необични институт настао је као потреба да се војнику који изгуби живот на пољу части омогући да претходно оснује породицу, било да би његова супруга могла без економских брига да гледа у будућност, било да би његово дете одн. дете које ће се ускоро родити као његово легитимно обезбедило наставак рода. Након што је одсутни војник предао одговарајуће исправе, матичар је закључивао брак у месту пребивалишта вереника, оверивши изјаву будуће супруге да жели да се уда за мушкараца о којем је реч. Ако се касније испостави да је вереник до тог тренутка већ пао, брак је опак важио, само што је његов почетак враћен назад на датум мужеве писане изјаве. Дете које је проистекло из такве везе и рођено у временском размаку између писмене изјаве оца и изјаве мајке о склапању брака на даљину, постајало је законито на дан очеве смрти.⁴⁴

---

⁴² Cornelia Essner, Edouard Conte: „Fernehe, Leichentrauung und Totenscheidung. Metamorphosen des Eherechts im Dritten Reich“, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. Jahrgang 44, Heft 2*, München 1996, 208.

⁴³ „Ти не само да имаш право, већ и дужност да деци пренесеш своју крв, јер си ти карика у ланцу рода који иде из даљине у даљину и та карика у ланцу, која си ти, мора да стоји тако да се ланац никада не покида. Ти си пролазан, али оно што оставиш свом потомству остаје вечно и у њима слави васкрсење. Твој народ остаје.“, биле су речи којима је матичар опмињао свадбени пар при склапању „ратног брака“. Cornelia E., Edouard C.: „Fernehe, Leichentrauung und Totenscheidung“, 209.

⁴⁴ Са историјскоправног становишта, брак на даљину био је „даљи развој брака са рукавицама“, тј. брак од стране представника, што је била традиција у многим колонијалним земљама и код поморских нација. Младожења би млади послао рукавицу, а они су се онда, за разлику од нацистичког брака на даљину, венчали у присуству представника који би ту рукавицу донео млади. У Трећем рајху, рукавица је постала челична кацига: на канцеларијском столу између матичара и невесте била је челична кацига као симбол одсутног мушкараца, а неретко су овакве невесте називали „удата за челичну кацигу“.

Међутим, могућност брака на даљину искључила је оне војнике који се нису појавили да изјаве вољу за склапање брака, али за које би се могли добити докази да су били вољни да ступе у брак и чија су деца у матичним књигама означавања са „непознати отац“ или у најбољем случају „ратни отац“ (*Kriegsvater*). У мају 1940. године појавила се сугестија од државне управе да би „код случајева погинулих или несталих војника документована општа изјава коју је он дао у писмима друговима или другим особама“ требало да води ка браку на даљину. У том случају, брак би се сматрао закљученим оног дана када је мушкарац изразио вољу за склапање брака у било којој форми. Проблем се продубљивао када је на „свадбама на даљину“ постајало све чешће да су се младе удавале за већ мртве особе.⁴⁵

Тако је Адолф Хитлер 6. новембра 1941.⁴⁶ потписао тајну уредбу према којој је министар унутрашњих послова Рајха Вилхелм Фрик (*Wilhelm Frick*) био овлашћен да „нареди накнадни брак жена војника који су пали или умрли на пољу части, ако се може доказати да је постојала озбиљна намера за склапање брака и да није било индиција да се од те намере одустане пре смрти“. За професионалне војнике морала се добити сагласност Врховне команде Вермахта. Од тада се преко припадника Вермахта и странке проширила вест о могућности „посмртног венчања“ (*Leichentrauung*) која је направила велики преокрет у Закону о браку, а коју је народ прихватио веома позитивно. Да ли је било разлике када је млада своју изјаву о склапању брака на даљину дала у матичној канцеларији мислећи да се младожења још бори за отаџбину и када је већ званично било познато да је пао? Формална разлика је била велика. У првом случају је постојао писани консензус између војника и његове будуће супруге, у другом не. У другом случају је жена сама морала код власти да сведочи о последње вољи свог погинулог војника. Жена која се удала за покојника склапањем посмртног брака није постајала супруга, већ удовица.⁴⁷

Као ратна удовица, жена је била социјално заштићена, а заједничко дете се није сматрало нелегитимним. Државни секретар из Министарства правде Рајха Франц Шлегелбергер (*Franz Schlegelberger*) узалуд је изразио забринутост и многобројне правне критике против ове уредбе. Како се пали војник могао заштитити од „прикрадања“ таквог касније склопљеног брака (јер сада су многе жене могле користити овакав брака, пошто би као ратне удовице стицале финансијску корист или би имале право на наследство)? Шта ако, на пример, војник пре него што се врати на фронт, из сажалења пошаље некој девојци писмо у којем каже да ће је следећом приликом када се врати са фронта уз све части примити да живи са њим у његовом дому (што не подразумева и намеру за склапање брака)? А шта ако се испостави да је млада, док је њен вереник био на фронту, имала сексуалне односе са другим мушкарцима, да ли је тада дете које је проистекло из односа са другим човеком и рођено после смрти војника на ратишту (као што би требало бити према правној ситуацији која се сада стварала) легитимно дете погинулог оца? Било је и неуспелих покушаја да се уредба прошири и на погинуле у Првом светском рату. Из „извештаја Рајха“ из 1943. године могло се закључити да је могућност удаје за

---

⁴⁵ Martin Rath, *Hochzeit im und nach dem zweiten Weltkrieg*, <https://www.lto.de/recht/feuilleton/f/rechtsgeschichte-ehe-drittes-reich-weltkrieg-verfolgung-rassismus/2/>, последњи пут приступљено 12. августа 2020.

⁴⁶ Три дана пред највећи партијски празник и дан сећања на све погинуле борце у Првом и тадашњем рату (9. новембар).

⁴⁷ Посмртни бракови су се већ постојали у Француској током Првог светског рата.

покојника „коришћена у највећој могућој мери“, а што говори и податак да је у том тренутку око 25.000 случајева поднето на обраду Министарству унутрашњих послова.⁴⁸

Међутим, услед увођења могућности склапања оваквог брака појавиле су се потешкоће које су створиле неповољне и нежељене ефекте на националсоцијалистичко друштво. У многим случајевима родитељи погинулих војника су се противили оваквим браковима уз образложење да није било озбиљне намере или обећања о браку и често су оптуживали младе како се воде само економским интересима, а било је и случајева када су захтеви за наслеђивање подношени накнадно и када су родитељи палих војника били искључени из наследства. Коначно, посмртни брак доводи до „биолошки неповољних резултата“, јер добро збринута млада удовица неће засновати нову породицу и од ње се не може очекивати даље да рађа децу, а опет добро обезбеђена није имала ни потребу за послом, што је задавало ударац нацистичкој идеологији.⁴⁹ Уз то, такође, изражавала сумња да се злоупотребљава могућност да се легитимишу деца која су зачели други мушкарци, а не они погинули на ратишту. Све то је довело до тога да је у јуну 1944. године посмртни брак могао бити склопљен само ако је дете проистекло из везе са погинулим војником на ратишту, а право на наслеђивање било је ограничено на то дете, док је удовица остала ускраћена тог права.⁵⁰

Убрзо након увођења посмртног брака и знатан број „посмртних“ удовица почео је да шири гласине о тзв. „удовицама херојима“ (*Heldenwitwen*). О њима се говорило да су нечасне и да су „водиле безбрижан живот упуштајући се са другим мушкарцима“. Стога су постојала разматрања за кривичноправну заштиту брака и части војника погинулог на ратишту. Нацрт једне уредбе Високе команде Вермахта из 1942. године је прописао: „Свако ко почини прељубу са женом војника или другим немачким држављанином који је присиљен да живи одвојено од своје жене због ратних услова, користећи погодност мужевог одсуства, биће кажњен затвором.“ Иако до доношења „Закона о заштити части и брака војника“ никада није дошло (највероватније због преокупираности дешавањима у рату), све ово је водило томе да се 18. марта 1943. године у Петој извршној уредби Закона о браку створи могућност „посмртног развода“ (*Totenscheidung*), тако да „жене, које су заборавиле на част и које су, док им је супруг био на фронту, нарушиле брак под увредљивим околностима, нису смеле након смрти супруга војника да глуме ратну удовицу.“ Дакле, за разлику од посмртног брака, чији је правни извор била воља Фирера, посмртни развод је почивао на државном брачном праву.⁵¹

Тужилац би покренуо поступак развода брака са покојником пред регионалним судом који је за то био надлежан и захтевао да се утврди право на развод покојника. Тада би се могло констатовати недолучно понашање преживелог супружника, за које би се могло доказати или претпоставити да би

---

⁴⁸ Cornelia E., Edouard C.: „Fernehe, Leichentrauung und Totenscheidung“, 214.

⁴⁹ С друге стране, неударе жене између 17 и 25 година биле су обавезне да одслуже шест месеци „војне службе“ шест месеци рада у пољопривреди. Видимо да се рана нацистичка женска политика, која је имала за циљ да се жена одрекне запошљавања у корист рађања и одгајања деце, знатно променила у условима рата.

⁵⁰ Heinz Boberach: *Meldungen aus dem Reich 1938–1945.*, Herrsching 1984, 6390-6394.

⁵¹ Ваљало би напоменути да су оба специфична облика брака у Немачкој за време Другог светског рата могла бити склопљена само под условима прописаним у Закону о заштити крви (1935) и Закону о брачном здрављу (1935).

покојник сигурно затражио развод брака (члан 7 Пете извршне уредбе Закона о браку).⁵² Ако би суд утврдио да је покојников захтев за развод брака оправдан, преживела супруга би стицала статус разведеног лица. Развод је важио ретроспективно од дана пре супругове смрти и стога је по свом правном дејству могао да се упореди са прописом о „посмртном склапању брака“. Супруга која би била „посмртно разведена“ губила би право на наслеђе и пензију.⁵³

3.1.5. Законске промене након Другог светског рата

Након Другог светског рата отпочиње свеопшти процес денацификације (*Entnazifizierung*)⁵⁴ немачког друштва, те и права, а савезници су укидају све велике промене које су нацисти унели у НГЗ и забрањују примену свих закона које су донели чланови Националсоцијалистичке странке или њихове савезничке организације. Већ 28. фебруара 1946. британска војна влада забранила је склапање бракова са несталим или погинулим војницима за северозападну Немачку (британска окупациона зона), 1947. године је чак разматрано поништавање свих посмртних бракова. Ипак, одустали су од ове идеје како би одржали правну сигурност и задржали пензијска права. Законом о правним дејствима посмртног брака од 29. марта 1951. године⁵⁵, савезни законодавац одобрио је до 31. марта 1946. године преживелим супругама из „посмртних бракова“ статус еквивалентан статусу удовице у погледу породичног имена, права на пензију и законитости заједничке деце.⁵⁶

23. јуна 1950. усвојен је „Закон о признавању слободних бракова расно и политички прогоњеним људима“⁵⁷ као део немачке одштетне политике. Дакле, према овом закону, вереницима којима је одбијен грађански брак због националсоцијалистичких закона или политичког прогона и „живота ван грађанског поретка“ могла би бити призната правна дејства законског брака од стране државне управе за правду и у случају да је један од вереника у међувремену преминуо (такозвани прогоњени брак). До 1963. године поднесено је 1823 одговарајућих захтева за такав брак, од којих је 1255 одобрено. Примећујемо да је и у овом случају реч о посмртном браку који подсећа на нацистички *Leichentrauung*. Међутим, Савезни суд правде је 1956. године признао бракове на даљину и посмртне бракове као ефективно закључене бракове, али је слободан брак расно и политички прогоњених особа признао само као „административни

⁵² Пета извршна уредба Закона о браку од 18. марта 1943. године, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19430004&seite=00000145&zoom=2>, последњи пут приступљено 12. августа 2020.

⁵³ Cornelia E., Edouard C.: „Fernehe, Leichentrauung und Totenscheidung“, 216-218.

⁵⁴ Процес је започет Законом о ликвидацији нацизма и милитаризма из 1946. године којим су били одређени различити степени одговорности припадника нацистичког покрета (главни кривци, активисти, мањи кривци и поданици), а сваки Немац старији од 18 година морао се подвргнути денацификацији. Припадницима оних организација које је војни суд у Нирнбергу прогласио злочиначким (водеће тело Националсоцијалистичке странке, Гестапо, СД, СС) је суђено, а осталим нацистима бавили су се одбори за денацификацију.

⁵⁵ Закон о правним дејствима посмртног брака од 29. марта 1951. године, <https://www.gesetze-im-internet.de/eheschlrwirkgg/BJNR002150951.html>, последњи пут приступљено 12. августа 2020.

⁵⁶ Beate Meyer, *Notgemeinschaft der durch die Nürnberger Gesetze Betroffenen*, <http://www.dasjuedischehamburg.de/inhalt/notgemeinschaft-der-durch-die-n%C3%BCrnberger-gesetze-betroffenen>, последњи пут приступљено 12. августа 2020.

⁵⁷ Закон о признавању слободних бракова расно и политички прогоњеним људима од 23. Јуна 1950. године, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&jumpTo=bgbl150s0226.pdf#_bgbl_%2F%2F%5B%40a%20tr_id%3D%27bgbl150s0226.pdf%27%5D_1597236353732, последњи пут приступљено 12. августа 2020.

поредак одређених последица брака“. Интересантно је да је у Аустрији венчање на даљину укинато тек 1983. године.⁵⁸

4. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ ЈЕВРЕЈКЕ У ТРЕЋЕМ РАЈХУ

Око 50 одсто жртава нацистичког расизма биле су жене, од којих су највећи број биле жене Јеврејке. Већ закони од 7. и 23. априла 1933. године, међу којима и Закон о обнови државне службе (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*) искључили су, заједно са политичким противницима, јеврејске мушкарце и жене из државних служби (међу њима многе учитељице, чиновнице, правнице, докторке, али и нејеврејске мушкарце ожењене Јеврејкама) и са универзитета, где је удео жена међу јеврејским студентима био много већи него међу нејеврејским. То је био први закон у коме је била присутна нацистичка расна идеологија и којим су јеврејске жене, као и мушкарци, постали жртве раних антијеврејских мера које су имале за циљ сегрегацију и искључивање Јевреја из политичког, професионалног, економског и културног живота.

Јевреји оба пола нарочито су били обухваћени политиком државне контроле рађања одн. антинаatalизма, која је захтевала присилну стерилизацију „расно инфериорних“ људи у циљу расне обнове. Иако се тзв. Закон о стерилизацији (*Sterilisationsgesetz*) из 1933. године није односио искључиво на Јевреје и туђе расе (већ и на оне малоумне, шизофрене, са епилепсијом и манично-депресивним поремећајима итд.), он је послужио као погодан инструмент за злоупотребу и спречавање повећања „јеврејске расе“. Сматрало се да су немачки Јевреји посебно склони шизофренији, а источноевропски Јевреји малоумности, због чега се неретко дешавало да Јевреји без икаквог основа буду стерилисани.⁵⁹ У марту 1942. године, када је започето „коначно решење јеврејског питања“, Јевреји су били искључени из регуларног законског поступка стерилизације, да би у неким логорима вршени експерименти са новим методама стерилизације под Химлеровом командом, нарочито на јеврејским и ромским женама (помоћу ињекција у материцу).⁶⁰

Као Јевреји означавани су чланови јеврејске заједнице и њихова деца. Дана 15. септембра 1935. године током посебног заседања Рајхстага у Нирнбергу усвојена су два озлоглашена расна закона која су у многоме променила дотадашњи живот Јевреја који су живели у Рајху. Према овим законима, Јевреји су се сматрали особама чије су најмање троје баба и деда припадали јеврејској заједници. Према првом закону, Закону о држављанству Рајха (*Reichsbürgergesetz*), немачки Јевреји су лишени држављанства и проглашени грађанима са мањим правима од осталих, тзв. грађана Рајха. Тај закон је учинио да Јевреји у Немачкој неправедно постану грађани другог реда и ставио их је на маргину тадашњег друштва, за које важе посебна правна и правила заједнице, због чега је у овом раду читав пасус њима посвећен. У другом Нирнбершком закону, тзв. Закону о заштити крви (*Blutschutzgesetz*), о

⁵⁸ Martin Rath, *Hochzeit im und nach dem zweiten Weltkrieg*

⁵⁹ Остао је забележен случај једне немачко-јеврејске жене у Берлину, која је 1941. године стерилисана по основи шизофреније о којој су сведочили „депресија“ и покушај самоубиства. Међутим, њено духовно стање уопште није било необично с обзиром на то да су те године Јевреји, већ сведени на статус презрене мањине, натерани да носе жуту звезду; број самоубистава међу њима драматично је растао, а почињале су и депортације у логоре смрти.

⁶⁰ Гизела Бок, *Нацистичка родна политика и женска историја*,

http://www.womenngo.org.rs/feministicka/tekstovi/ratovi/Gizela_Bok.pdf, последњи пут приступљено 13. августа 2020.

коме је већ било речи, тзв. расно мешовити бракови проглашени су неважећим, а сексуални односи између Јевреја и грађана Рајха, као и запошљавање Немаца у јеврејским домаћинствима, забрањеним. 23. јула 1938. године издата је уредба да Јевреји морају поседовати идентификациону картицу издату до краја године, коју су морали да покажу, када би то неко од званичника тражио. Те картице су, на предњој страни означене с "J" и садржавале су фотографију као у пасошу, као и два отиска прста, која се обично налазе само у кривичним картама. У августу 1938. године, како би учинили своју „расу“ препознатљивијом, Јевреји су од почетка 1939. године такође морали користити додатно друго име „Израел“ или „Сара“, ако већ нису имали типично јеврејско име. Пуно име се увек користило када у било ком контакту са властима и сви документи су увек морали да буду потписани тим пуним именом.

Јевреји су постали жртве расне политике када је она прешла са политичке, економске и културне дискриминације у нападе на тело и живот. Наиме, године 1938. готово половина од 90 Јевреја убијених у новембарском погрому односно у тзв. „Кристалној ноћи“ (*Kristallnacht*)⁶¹ биле су жене. Након ових догађаја следио је читав низ антијеврејских закона. Између осталог, такви су тзв. Закони о аријанизацији (*Arisierungsgesetze*) на основу којих је јеврејска имовина национализована у корист спровођења четворогодишњег економског плана.⁶² Ови закони су такође искључили Јевреје из производње материјалних добара, рукотворина и малопродајних услуга, забранили им куповину некретнина и продају драгоцености, те им наредили да дају у залог све хартије од вредности. Поред тога, Јеврејима је постепено било забрањено да посећују позоришта, биоскопе и концертне дворане, да се образују, да поседују аутомобиле, да раде као лекари и фармацеути и да поседују радио апарате. Чак су установљаване и одвојене продавнице, а након избијања рата и одвојена склоништа од ваздушних напада за Јевреје. Од почетка 1939. године, уведен је и полицијски час од 20 часова увече за Јевреје, а забрањено им је било да путују у спаваћим аутомобилима, као и боравак у одређеним хотелима и на одређеним јавним местима.⁶³ Све ово је претходило највећем геноциду у историји човечанства - холокаусту (*השואה*), док положај Јевреја након 1942. године никако не можемо назвати правним, јер је тада према њима поступано ван сваких правних и моралних начела и правила, у огромној мери је повређено међународно кривично право, за шта ће неколико година касније, пред судом, у граду доношења два најзлоглашенија антисемитска закона, одговарати политичка и војна елита Трећег рајха.

4.1. „Расно мешовити“ бракови

Највиши циљ породичне идеологије националсоцијалиста било је „одржавање немачке крви чистом од неаријевских компоненти“ и стварање „чистокрвне националне заједнице“. Стога су бракови

---

⁶¹ За „формални повод“ Кристалној ноћи националсоцијалисти су узели атентат на немачког дипломату у Паризу 9. новембра 1938. године Ернста фом Рата (*Ernst vom Rath*) од стране пољско-јеврејског младића Хершела Гриншпана (*Herschel Grynszpan*).

⁶² Четворогодишњи план (*Vierjahresplan*) представља националсоцијалистички економски програм по наређењу Адолфа Хитлера са циљем да се аутаркијом и појачаним наоружавањем постигне економска и војна ратна моћ у року од четири године почев од 1936. године.

⁶³ *Antijüdische Gesetzgebung im Dritten Reich*, Virtuelles Shtetl, <https://sztetl.org.pl/de/glossar/antijuedische-gesetzgebung-im-dritten-reich>, последњи пут приступљено 13. Августа 2020.

између Јевреја и Аријеваца постали презирни и непожељни и означавани као „расно мешовити бракови“ (*Rassenmischehen*). Историјски посматрано, до сада су забране склапања бракова увек биле наметане из верских, али никада из „расних“ разлога. Већ помињани тзв. Закон о заштити немачке крви (1935) први је донео забране склапања брака Јевреја и „не-Јевреја“ одн. полутана првог степена и Јевреја, док су сви дотадашњи немачко-јеврејски бракови проглашени неважећим. Националсоцијалистичко схватање разликовало је различите расе, а самим тим „чисту“ и „страну“ крв. У Европи су Јевреји, Роми и „црнци“ били описани као људи „стране крви“. Са биолошког становишта, Јеврејин је „мешавина расе оријенталне, блискоисточне и црне расе са западним, нордијским или старом балтичким утицајем“. Закон о држављанству Рајха (1935) одредио и дефинисао ко припада овој „јеврејској раси“. Ови закони служили су ничему другом до решавању тзв. јеврејског питања. Године 1939. у целом Немачком рајху живело је око 115 000 јеврејских полутана.⁶⁴

И управо велики број „расно мешовитих бракова“ натерао је националсоцијалистичку власт да одреди свој приступ према њима. С једне стране, режим је на Јевреје из „расно мешовитих бракова“ гледао исто као и на све друге Јевреје и желео их је прогнати и протерати, а са друге стране постојао је и страх реакције „немачкокрвне“ родбине која није желела да се покори притиску власти и да се раздвоји од својих брачних партнера. Многи парови који нису били у браку пре доношења закона у Нирнбергу и који то више нису могли учинити, ипак су потајно наставили своју везу. Предмет расправе била је, дакле, не само разлика између „аријевских“ и „расно мешовитих бракова“, већ и могућност њиховог истинског растурања. Кроз блиске породичне везе, јеврејски партнери из „расно мешовитих бракова“ могли су се надати већој „аријевској“ подршци. Чини се да је из тактичких разлога националсоцијалистичко руководство користило одређену суздржаност према јеврејским полутанима и Јеврејима који живе у мешовитим браковима, како не би угрозило друге циљеве, као што су превазилажење незапослености, наоружавање и припрема за рат. Тако је одлучено да се антисемитске мере прогона против „расно мешовитих бракова“ морају временски одложити. И управо је ово кашњење прогона спасило већину јеврејских партнера из „расно мешовитих бракова“, јер они још увек нису били генерално укључени у поступак истребљења, али су упркос томе били изложени прогону и узнемиравању.⁶⁵

С обзиром на то да у почетку није било могуће прогонити јеврејске партнере из „расно мешовитих бракова“, због страха од протеста њихових „аријевских“ рођака, националсоцијалисти су онда покушали да олакшају формални развод таквих бракова, а развод би у том случају значио изрицање смртне казне. И онда долази до радикалне промене у судској пракси и чувеног Закона о браку (1938) који омогућује развод брака на основу „личних карактеристика“, при чему се, у зависности од тумачења, у њих може сврстати и „јеврејска раса“. Такође, образложење за заблуду је проширено и могло се тврдити да је до заблуде дошло због незнања о „расној припадности“ супружника. За овакве случајеве постојала је чак и посебна тужба за поништење брака из „расних“ разлога. Ако се утврди да је

---

⁶⁴ Marianne Schnell, *Überlebensstrategien von „Mischehe“-Paaren im Nationalsozialismus am Beispiel ausgewählter lebensgeschichtlicher Texte*, Diplomarbeit, Universität Wien, Wien 2013, 27.

⁶⁵ Hans Wrobel, *Die Anfechtung der Rassenmischehe: Diskriminierung und Entrechnung der Juden in den Jahren 1933-1935.*, https://www.kj.nomos.de/fileadmin/kj/doc/1983/19834Wrobel_S_349.pdf, 251-253.

брак склопљен супротно Нирнбершким законима, он је проглашаван ништавим ретроспективно од свог постојања. Лакшем растурању „расно мешовитих бракова“ допринео је и нејасно изречен израз - „суштина брака“ (*Wesen der Ehe*) - којем је брак по закону морао да одговара, а који је дао судијама велику слободу за његово тумачење. Већина оних који су тражили развод биле су жене „немачке крви“. Ипак, чињеница је да су се они који су живели у „расно мешовитом браку“ суочили са мање драстичним мерама него Јевреји уопште, али засигурно је сваки нови пропис значао за њих све већу контролу, изолацију и, пре свега, сиромаштво.⁶⁶

Након конференције у Ванзеу (*Wannsee*) 1942. године, није било могуће договорити присилно растурање свих „расно мешовитих бракова“, због чега је Закон о браку трајао од 1938. до краја рата. Убрзо је направљена разлика између привилегованих и непривилегованих „расно мешовитих бракова“, што је било од великог значаја од 1941. па надаље, јер је одговарајући статус могао да пружи заштиту од депортације. Брак између „аријевског“ мушкарца и јеврејске жене сматрао се „привилегованим“ ако је био без деце или ако деца нису одгајана у јеврејској вери. То је значило конкретно да жена Јеврејка из оваквог брака није морала да носи „јеврејску звезду“ и била је изузета од депортација или бар временски одложена.⁶⁷ Бракови без деце у којима је мушкарац био Јеврејин углавном нису сматрани „привилегованим“ (јер су мушкарци остајали ближи свом јеврејском окружењу, својим јеврејским рођацима и пословним партнерима). Међутим, ова заштита би престала да важи смрћу или разводом од „аријевског“ партнера. Херман Геринг (*Hermann Göring*)⁶⁸ је дао упутства да привилегије треба дати: (1) јеврејском супругу немачке жене, под условом да је брак резултирао једним или више деце која се сматрају полутанима првог степена; (2) јеврејској супрузи Немца, под условом да деца буду полутани првог степена или да је брак био без деце. Националсоцијалисти су давали ове привилегије јер су сматрали да би у супротном план о потпуном уништењу „јеврејске расе“ могао бити угрожен.⁶⁹ Привилегија је убрзо проширена и на родитеље полутана, чак и ако брак више није постојао или ако је син погинуо на ратишту на страни Трећег рајха. Тако је привилегованим партнерима из „расно мешовитог брака“ омогућено да остану дуже у дотадашњем стану уз обавезу да имовину пренесу на свог не-јеврејског партнера и сопствену децу. Иако већина „расно мешовитих бракова“ није била привилегована, данас историјски подаци говоре о томе да је неколико хиљада Јевреја преживело Други светски рат и холокауст управо захваљујући „расно мешовитим браковима“.⁷⁰

5. ЗАКЉУЧАК

---

⁶⁶ Victoria S., „Die Stimme des Blutes“, 284-285.

⁶⁷ Све до краја нацистичког режима било је нејасно која им је судбина на крају намењена: да ли би се привилегије које их разликују од „пунокрвних Јевреја“ требало примењивати трајно или само током прелазног периода док сви „пунокрвни Јевреји“ не буду депортовани. Поред дискриминације и понижавања, ова несигурна ситуација значила је и највећи психолошки притисак. Вид. Elisabeth Klamper, „„Geltungsjuden“, „Mischehen“ bzw. „nichtmosaische“ Juden“, *Jüdische Schicksale. Berichte von Verfolgten*, Band 3, Wien 1992, 172.

⁶⁸ Заповедник немачког Луфтвафеа, отац Гестапа и Хитлеров изабрани наследник у чину рајхсмаршала. По завршетку Другог светског рата осуђен је за ратне злочине и злочине против човечности на Нирнбершком процесу, када је осуђен је на смрт вешањем, али је починио самоубиство попивши таблету цијанида ноћ пре извршења смртне казне.

⁶⁹ Marianne S., *Überlebensstrategien von „Mischehen“*, 34.

⁷⁰ *Ibid.*

Право националсоцијализма представља типичан пример злоупотребе права од стране диктаторских режима и његовог стављања у службу политичких и идеолошких интереса. Такође, на истом примеру видимо и задирање једне идеологије у приватан живот појединца путем права. Наиме, људи у Трећем рајху нису кажњавани због одређених злочина, већ због својих личних ставова и свог порекла или физичког одн. менталног здравља. Гледано с филозофске стране, проблематично је назвати све наведене националсоцијалистичке законе правом, јер ако је право исто што и правда, једна, универзална, онда су ови закони све само не то. Чувени Густав Радбрух (министар правде у време Вајмарске републике) је ове законе 1946. године назвао „правном неправдом“. У Трећем рајху је постојала само политичка правда која је обликована на основу политичких утицаја и која је изједначавана са фиреровом неограниченом вољом.

Цео свакодневни живот у Трећем рајху морао је бити подвргнут државној идеологији. Један од главних циљева националсоцијалистичке идеологије било је стварање „чистокрвне“ немачке заједнице, који је у многоме утицао на породицу и брак. Сада више није било избора по питању склапања брака, а породица је готово морала да има децу. То се увелико одразило и на правни положај жена који се вратио корак у назад у односу на напредно демократско друштво Вајмарске републике. У почетку су националсоцијалисти желели да жене буду само мајка и супруга, што у великој мери угрозило право на запошљавање жена. С друге стране, мушкарац је био представљен као хранитељ и заштитник. Да би мајчинство учинили привлачнијим женама, практиковали су велики мајчин култ и улогу мајке хвалили као посебно драгоцену, јер је задатак мајки био да дају фиреру и народу нову децу. Али с ратом се њихова улога морала променити, јер је сада она такође морала да преузме улогу одсутног мушкараца и комбинује је са својом улогом мајке. У сваком случају, чињеница је да су стуб Трећег рајха чиниле управо жене, које су рађале и омогућавале својим мужевима да се успешно посвете служби држави и националсоцијалистичкој идеологији.

Ипак, нису све жене чиниле тај стуб и нису све жене биле поштоване. Само оне „немачке крви“ и са децом биле су прихватљиве за националсоцијалистичку власт, док је остале требало стерилизовати, а нешто касније и елиминисати. Уопштено, прогон људи „стране крви“, а пре свега Јевреја може се поделити у три фазе, које су карактерисале угњетавање и омаловажавање и које су тежиле циљу да се немачка држава „ослободи Јевреја“. У првом таласу прогона од 1933. до 1935. године, Јевреји су били ограничени у пословном животу и образовним могућностима. Друга фаза од 1935. до 1938. године појачала је ову професионалну и економску искљученост и недостатке и раздвојила Јевреје и људе „немачке или сродне крви“. Трећа фаза, која је започела у зиму 1938. године, укључивала је коначно, насилно уклањање јеврејског становништва из Немачке, с изузетком само јеврејских полутана и јеврејских партнера из „расно мешовитих бракова“, који су били подељени на „привилеговане“ и „не привилеговане“.

И данас, након три четврти века од завршетка Другог светског рата и пропасти Трећег Рајха, настављају се расправе о националсоцијализму, његовој читавој ужасној стварности, а нарочито стварности људи који су под његовим режимом живели. Чини се да млади правници, али и млади уопште, често имају врло нејасне идеје о нацистичком терору и произвољности, прогону Јевреја и Хитлеровој диктатури, зато колико год нам ова тема била мрска, непријатна и болна, о њој се мора говорити, јер, како вели Хегел, „историја света је напредовање свести о слободи“.

Извори:

1. Закон о заштити немачке крви и части од 1935. године, [https://de.wikisource.org/wiki/Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre](https://de.wikisource.org/wiki/Gesetz_zum_Schutze_des_deutschen_Blutes_und_der_deutschen_Ehre)
2. Закон о држављанству од 1935. године, <http://www.verfassungen.de/de33-45/reichsbuerger35.htm>
3. Закон о заштити наследног здравља немачког народа од 1935. године, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19350004&seite=00001246&zoom=2>
4. Закон о обједињавању закона о склапању и разводу брака у Аустрији и остатку Рајха од 1938. године, https://www.jku.at/fileadmin/gruppen/142/Ehegesetz_1938.pdf
5. Пета извршна уредба Закона о браку од 18. марта 1943. године, <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19430004&seite=00000145&zoom=2>
6. Закон о правним дејствима посмртног брака од 29. марта 1951. године, <https://www.gesetze-im-internet.de/eheschlrwirkgg/BJNR002150951.html>
7. Закон о признавању слободних бракова расно и политички прогоњеним људима од 23. јуна 1950. године, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl150s0226.pdf#_bgbl_%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl150s0226.pdf%27%5D_1597236353732

Литература:

1. „Nationalsozialisten sahen im Eherecht einen wichtigen Hebel, ihre Ideen von „Rassereinheit“ und der „Überlegenheit der arischen Rasse“ durchzusetzen“, *Dorsten unterm Hakenkreuz*, <http://www.dorsten-unterm-hakenkreuz.de/2012/05/28/nationalsozialisten-sahen-im-eherecht-einen-wichtigen-hebel-ihre-ideen-von-rassereinheit-und-der-uberlegenheit-der-arischen-rasse-durchzusetzen/>
2. Ann Taylor Allen, „German Radical Feminism and Eugenics, 1900-1918“, *German Studies Review* 11, Baltimore 1989.
3. Annemone Christians, *Das Private vor Gericht: Verhandlungen des Eigenen in der nationalsozialistischen Rechtspraxis*, Wallstein Verlag, Berlin 2020.
4. *Antijüdische Gesetzgebung im Dritten Reich*, Virtuelles Shtetl, <https://sztetl.org.pl/de/glossar/antijuedische-gesetzgebung-im-dritten-reich> <https://sztetl.org.pl/de/glossar/antijuedische-gesetzgebung-im-dritten-reich>
5. Barbara von Hindenburg, *Die Auswirkungen des Frauenwahlrechts in der Weimarer Republik*, <https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/frauenwahlrecht/279340/auswirkungen-des-frauenwahlrechts>
6. Beate Meyer, *Notgemeinschaft der durch die Nürnberger Gesetze Betroffenen*, <http://www.dasjuedischehamburg.de/inhalt/notgemeinschaft-der-durch-die-n%C3%BCrnberger-gesetze-betroffenen>
7. Carolin Bendel, *Die deutsche Frau und ihre Rolle im Nationalsozialismus*, https://www.zukunft-braucht-erinnerung.de/die-deutsche-frau-und-ihre-rolle-im-nationalsozialismus/#_ftn5
8. Comité des Délégations Juives, *Die Lage der Juden in Deutschland 1933*, Frankfurt 1983.
9. Cornelia Essner, Edouard Conte: „Ferneze, Leichentrauung und Totenscheidung. Metamorphosen des Eherechts im Dritten Reich“, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. Jahrgang 44, Heft 2*, München 1996.
10. Elisabeth Klamper, „„Geltungsjuden“, „Mischehen“ bzw. „nichtmosaische“ Juden“, *Jüdische Schicksale. Berichte von Verfolgten*, Band 3, Wien 1992.

11. Ernst Piper, *Kurze Geschichte des Nationalsozialismus - Von 1919 bis heute*, Hoffman und Campe Verlag, Hamburg 2007.
12. Gisela Bock, „Racism and Sexism in Nazi Germany: Motherhood, Compulsory Sterilization, and the State“, Vol.8, No. 3, *Signs: Women and Violence*, The University of Chicago Press, Spring 1983.
13. Gisela Hellwig, *Weg zur Gleichberechtigung. In: Bundeszentrale für politische Bildung: Frauen in Deutschland*, Berlin 1997.
14. Hans Wrobel, *Die Anfechtung der Rassenmischehe: Diskriminierung und Entrechnung der Juden in den Jahren 1933-1935.*, https://www.kj.nomos.de/fileadmin/kj/doc/1983/19834Wrobel_S_349.pdf
15. Hans-Detlef Heller, *Die Zivilrechtsgesetzgebung im Dritten Reich: die deutsche bürgerlich-rechtliche Gesetzgebung unter der Herrschaft des Nationalsozialismus - Anspruch und Wirklichkeit. (MV-Wissenschaft)*, Münster 2015.
16. Heinz Boberach: *Meldungen aus dem Reich 1938–1945.*, Herrsching 1984.
17. Jacques Pauwels, *Women, Nazis and Universities: Female University Students in the Third Reich, 1933-1945*, Greenwood Press 1984.
18. Lothar Gruchmann, „Blutschutzgesetz“ und Justiz, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 31, München 1983
19. Maria Mammeri-Latzel, *Justizpraxis in Ehesachen im Dritten Reich, Eine Untersuchung von Prozeßakten des Landgerichts Berlin unter besonderer Berücksichtigung der Ideologie des Nationalsozialismus*, Berlin Verlag, Berlin 2002.
20. Marianne Schnell, *Überlebensstrategien von „Mischehe“-Paaren im Nationalsozialismus am Beispiel ausgewählter lebensgeschichtlicher Texte*, Universität Wien, Wien 2013.
21. Marianne Schnell, *Überlebensstrategien von „Mischehe“-Paaren im Nationalsozialismus am Beispiel ausgewählter lebensgeschichtlicher Texte*, Diplomarbeit, Universität Wien, Wien 2013.
22. Martin Rath, *Hochzeit im und nach dem zweiten Weltkrieg*, <https://www.lto.de/recht/feuilleton/f/rechtsgeschichte-ehe-drittes-reich-weltkrieg-verfolgung-rassismus/2/>
23. Reichsbürgergesetz und Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre [„Nürnberger Gesetze“], 15. September 1935, und die beiden ersten Ausführungsbestimmungen, 14. November 1935, Zusammenfassung, https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0007_nue&object=pdf&st=&l=de
24. Stuckart-Globke: *Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung*. Band 1, München und Berlin 1936.
25. Victoria Stickelberger, „Die Stimme des Blutes: Rassisch motivierte Ehetrennungen in der Judikatur des LG für ZRS Wien 1938 und 1939“, *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* 2017, Wien 2017.
26. Wolfgang Benz, *A concise history of the Third Reich*, University of California Press, Los Angeles 2006.
27. Wolfgang Benz, *Die 101 wichtigsten Fragen: Das Dritte Reich*, Verlag C.H.Beck, Nördlingen 2006.
28. Anahid S. Rickmann, *Rassenpflege im völkischen Staat: Vom Verhältnis der Rassenhygiene zur nationalsozialistischen Politik*, Dissertation, Bonn 2002.
29. Гизела Бок, *Нацистичка родна политика и женска историја*, http://www.womenngo.org.rs/feministicka/tekstovi/ratovi/Gizela_Bok.pdf
30. Славко Ђорђевић, Штефан Пирнер, „Неограничено тумачење немачког грађанског права у време националсоцијализма“, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXVII, 2/2019

Vasilije Z. MITROVSKI*

MARRIAGE LAW IN GERMANY DURING NATIONAL SOCIALISM WITH SPECIAL REFERENCE TO THE LEGAL POSITION OF WOMEN

Abstract

The work aims to show the influence of a totalitarian ideology on civil, more precisely marriage law and through that also the legal position of women in the Third Reich. The National Socialist image of woman and marriage gained legal application when the National Socialists separated marriage law from the German Civil Code and passed their Marriage Law in the spirit of National Socialist ideology, which was greatly influenced by Austria's annexation to the Third Reich in 1938. In order to fulfill their main ideological goal and destroy the "Jewish race", the National Socialist marriage laws contained a large number of vague clauses that allowed judges to interpret the law without restriction. From a historical legal point of view, the paper deals with the legal aspect of particularly striking posthumous and long-distance marriages that existed in the Third Reich during World War II, as well as Allied legal changes in the field of marriage law after Germany's capitulation in 1945. Given that since 1935 and the enactment of the infamous Nuremberg Laws, the National Socialist state distinguishes between two types of citizens, a special section of this work is dedicated to the legal position of the "inferior", more precisely the legal position of Jewish women, with special reference to "racially mixed marriages".

Keywords: Third Reich. National Socialism. Marriage law. Unlimited interpretation of law. National socialization of German civil law.

---

* First year student of the Faculty of Law and Philology (Department of German Studies: German Language and Literature), University of Belgrade, e-mail: mitrovskizm@gmail.com. This work was written for the conference "Iustoria - Law Codes and Women" in Belgrade in 2020.